

## Egy életveg forradalmár

Amikor megismerkedtünk, még nem ismertem Kőszeg Ferit.

Ez a mondat csak látszólag teljes hülyeség.

Az első félmondatnak az az értelme, hogy az én emlékezetemben a megismerkedésünk egy konkrét eseményhez kötődik, amire valamikor 1981 februárjában került sor. Az történt ugyanis, hogy Feri barátai – közelebbről Kis Jancsi és Petri Gyuri – engem küldtek el, hogy kérdezzem már meg: volna-e kedve részt venni egy illegális folyóirat szerkesztésében? (Ez a mondat is csak látszólag hülyeség – erre még visszatérek.)

Egészen biztos, hogy már előtte is találkoztunk a Hétfői Szabadegyetemen, vagy kint Ady-ligeten valamelyik bulin. De hogy amikor az ajtaján becsöngettem, akkor még nem igazán ismertem, az egészen biztos.

Ezt onnan tudom, mert nagyon rosszkedvűen mentem el hozzá. Korábban ugyanis már jártam valakinél, akihez szintén az említett barátaink küldtek ugyanazzal a megbízatással – s ő viszonylag kedvesen, de elég határozottan visszautasított. Na, még egy irodalmár! – gondoltam. – Majd szép dallamosan ő is kifejti, hogy bár ő személy szerint utálja a rendszert meg a Kádárt meg az oroszokat meg mindent, de a politika mocskos dolog: ő inkább nem szennyezné be a kezét. Persze, ha baj van, számíthatunk rá.

Baj éppenséggel nem volt, már úgy konkrétan. Csak úgy általában. Merthogy az ember utálta a rendszert meg a Kádárt meg az oroszokat meg mindent, és erre minden oka meg is volt. De jó volt tudni, hogy ha majd baj lesz: lesz kire számítani. (Ezt nem nyegleségből mondom: tényleg jó volt tudni. Később aztán lettek is ilyen-olyan bajok, így hát a dolog ki is próbáltatott.)

Szóval: még egy irodalmár, gondoltam rosszkedvűen. Mindegy: essünk túl rajta! A liftben volt egy kis versike, ami kicsit jobb kedvre derített: „Nagy a tél, / Nagy a sár, / Nagy a hó, / Nagy a nyó.” Mégiscsak van spiritusz az irodalomban!

Becsöngettem. Ha jól emlékszem, Feri felesége nyitott ajtót, a csupaszív Fekete Éva – akit ekkor értelemszerűen még kevésbé ismertem, mint Ferit<sup>1</sup> – és emlékezni vélek három kíváncsi gyerekfejre is, pedig már úgy este kilenc-fél tíz körül lehetett. Feriről hallomásból (Sebes Katitól és Lakatos Andristól, akik gyakran emlegették) tudtam, hogy fordított életet él: igazából éjjel van elevenében. A jelek szerint ez némiképp a családjára is kisugárzott.

Évának átadtam a csokor virágot meg az üveg bort, amit hoztam; kisvártatva fölbukkant Feri is, és kedvesen beinvitált az impozáns méretű belvárosi lakásba.<sup>2</sup> A fogorvosi rendelő és a lakószobák közti szobában foglaltunk helyet, egy kis, állólámpával megvilágított asztal mellett, két fotelbe süssedve. Körös-körül, mint a lakás összes falán, könyvektől roskadozó polcok. A félhomályból szinte ránk dőlt az egész magyar- és világirodalom.

Magát a beszélgetést ma már nem tudom fölidézni. Csak annyira emlékszem belőle (erre viszont határozottan), hogy miután eldadogtam jövetelem célját, kellőképpen biztosítva

mindkettőnk számára a visszavonulás útját, Feri legnagyobb meglepetésemre egyszer csak – szinte meg sem várva körülményeskedő mondataim végét – kijelentette, hogy hát persze, boldogan vesz részt egy illegális újság szerkesztésében!

Ha már ismertem volna Ferit korábban is, nem élne bennem máig elevenen ez az élmény: a meglepetés és a magától értetődőség elegyének ez a máig romlatlan íze. Indító mondatom második felének ez a föloldása.

Úgy emlékszem, Feri azon melegében még az 1956-os múltjával is előhozakodott. Minden bizonnyal Bibó kapcsán<sup>3</sup> került elő a forradalom mint téma, de a részletekre, mondom, már nem emlékszem. Viszont szinte egy fénykép – vagy inkább egy fekete-fehér filmrészlet – élességével rögzült bennem a látvány és az elhangzott mondatok ellentéte, mely furamód mégis szerves egységgé állt össze. A kép, amit bennem a „Köszeg Feri” tulajdonnév automatikusan előhív, 1981 eleje óta alig változott.

Feri joviális megjelenése, a világban szüntelenül érzéki élmények után fürkésző, élénk tekintete, a szeme körüli nevetőrancok, a kicsit rekedtes fejhangja, a komótosan előadott anekdotái és a hamisítatlan pesti viccei: mindez valami huncut, élvezet életbölcsséget áraszt magából. Nézetei viszont sokszor radikálisak, véleménye egy-egy kérdésben többnyire sarkított, s – amint ezt később gyakran tapasztalhattam – néha egy öszvér csökönyösségével ragaszkodik hozzájuk. Ezt akkor, amikor megismerkedtünk, még nem tudtam, csak az ellentmondást éreztem: a hedonista külső és a kemény mondandó kettősségét. Nagyon imponált nekem az ellentéteknek ez a dialektikus egysége, mert számomra a szellem autonómiáját testesítette meg.<sup>4</sup>

De adós maradtam annak magyarázatával, hogy Kis Jancsi és Petri miért engem küldött el hozzá (és előtte Petri egyik barátjához). Miért nem maguk keresték föl őket, hiszen jó barátságban voltak? Nos, éppen ezért: nem akarták a személyes jó viszony pressziójának kitenni, a döntésükben ezzel befolyásolni őket. Ma már talán különösnek tűnik ez a megfontolás, de az akkori helyzetet figyelembe véve nagyon is ésszerű volt, hiszen nem akármire szólt a fölkérés: akkor még nem volt kitalálva a címe meg még sok minden más se körülötte, de végül is ebből a kezdeményezésből lett a Beszélő, az első engedély nélkül előállított és terjesztett, vagyis szamizdat folyóirat. Nagyon fontos volt, hogy aki igent mond a szerkesztésben való részvételre, ezt tényleg saját elhatározásából, szabad akaratából tegye.

Feri igent mondott, mégpedig – mondom – szinte repesve. Pár napja fölhívtam azzal az ürüggyel, hogy segítsen már nekem: egy interjú számára föl kellene eleveníteni az emlékeimet. A beszélgetés során sok mindenről szó esett, többek között arról is, hogy Feri e felkérés előtt már jó ideje várt valami komolyabb ellenzéki cselekvési lehetőségre. Különösen azért, mert nagyon sajnálta, hogy Bence György és Kis János nem találta őt otthon, amikor az 1977-es, első Charta-aláírást szervezték – viszont magát a megkeresést annak jeleként könyvelte el, hogy számon tartják ebben a körben. Nyilván ezért is örült annyira a mostani felkérésnek; meg persze azért is, mert a feladatot igazán rá szabták: városszerte a legjobb szerkesztők közé számított.

Igaz, elsősorban irodalmi témákban – a szamizdat Beszélő viszont politikai lap volt; még az

irodalmi és egyéb kulturális közleményeink is ebből a nézőpontból tárgyalták a témájukat. Csakhogy eredetileg nem egészen ez volt az elképzelés. Ezen a ponton kénytelen vagyok kicsit az akkori helyzetemről beszélni, mert nélkülük nem érthető meg az egész.

1981 elején, amikor ez a történet kezdődött, én mindössze 27 éves voltam, ekkor s még jó pár évig a formálódó demokratikus ellenzék Benjáminja. 1979-ben végeztem az ELTE magyar–történelem szakán; szakdolgozatomat Mészöly Miklós prózájáról írtam, és irodalomkritikusi pályára készültem – kissé skizofrén lelkiállapotban, mert hiszen már ott volt a mégoly zsenge, de mégiscsak ellenzéki múltam, s számomra az is egyértelmű volt, hogy még ha el tudnék is helyezkedni egy lapnál vagy akár az Irodalomtudományi Intézetben,<sup>5</sup> hamarosan úgyis kirúgnának, merthogy én bizony szépen alá fogok írni minden tiltakozó petíciót, meg amúgy sem akarok föl hagyni a Hétfői Szabadegyetem szervezésével.

Viszont – és ez a későbbiek megértéséhez nagyon fontos! – nem hagytam, hogy kriminalizáljanak. A '80-as évek közepéig főntartottam magamnak azt a lehetőséget, hogy a „hivatalos” irodalmi és kulturális kiadványokban is publikáljak (elsősorban a régi Mozgó és a Kritika hasábjain), az Irodalmi Szekció tagjaként lejártam az FMK-ba, és kértem föl vételemet az Írószövetség József Attila Körébe is (föl is vettem). Mészöly Miklósról nemcsak a szakdolgozatomat írtam, hanem szívélyes, mondhatni baráti viszonyban is voltam vele, így megismerkedtem a vonzaskörébe tartozó, nálam egy-két korosztállyal idősebb írókkal és kritikusokkal is. Egyszóval: elég rendesen be voltam ágyazódva a korabeli irodalmi életbe.

Mindez azért fontos, mert amikor 1980 decemberében összehívtunk 25-30 értelmiségit Kenedi János lakására azt megbeszélni, hogy talán ideje volna egy sokszorosított ellenzéki lapot indítani, nekem mint a megbeszélés kezdeményezőjének egy irodalmi-kulturális-közéleti lap vágyképe lebegett a szemem előtt – olyasmi, mint a Mozgó Világ, csak épp abszolút (ön)cenzúrázatlan. Nagyon számítottam az író-irodalmár társaság részvételére – és nagyon csalódott voltam, amikor kiderült: nem igazán érdekli őket a dolog.

Nemrégiben készített velem interjút Elek István (akit még a JAK-ból ismerek) a Kossuth rádióban sugárzott sorozata számára. Épp a Kenedi lakásán tartott megbeszélésnél tartottunk a daliás idők visszaidézésében, amikor egyszer csak csendesen megjegyezte: „Azon én is ott voltam,” „Igen?” – kérdeztem meglepetten, mert őszintén szólva őrá nem emlékeztem. „Persze! Hát te hívtál meg!”

Sok minden kihullott az emlékezetemből e közel harminc év alatt – persze nem csak az enyémből. Épp az Elek Pistával folytatott beszélgetés hatására elhatároztam, hogy megpróbálom az egykori résztvevők segítségével rekonstruálni ezt a bizonyos megbeszélést. Nagyon az elején tartok (még csak három-négy emberrel tudtam beszélni a huszonöt-harmincból), de annyi máris látszik, hogy nem lesz könnyű eltávolítani a tétova kérdőjeleket a sok „úgy rémlik”, „mintha” mögül.

Hogy messzebb ne menjek: az idők rostáján az is kihullott az emlékezetemből, hogy ezen a megbeszélésen Kőszeg Feri is részt vett, mi több, föl is szólalt.<sup>6</sup> Feri egyébként – mint most az említett telefonbeszélgetésünk során emlékeztetett rá, s így utólag föl is derengett néhány emlékfoszlányom – a felszólalóknak azon kisebbségéhez tartozott, akik a lapindítást

szorgalmazták: ő valamiféle Ellenzéki Pesti Műsorban gondolkodott, melyben hírt adhatnánk a különböző ellenzéki eseményekről, hírekről. (A Beszélőnek később ez lett az egyik állandó rovata.) Feri felszólalását az emlékezetemben az nyomhatta el, hogy Szabó Miklós is valami hasonlót javasolt: egy ellenzéki bulletint kellene indítanunk, amit a melósok is megértenének, nem pedig valami értelmiségi folyóiratot. Azért inkább ez maradt meg az emlékezetemben, mert egyrészt Szabó Mikit akkor jól ismertem, Ferit meg még csak látásból és elmesélésekből, másrészt ekkor hallottam először a szót franciás kiejtésben, s valahogy ez a „bülten” megmaradt a fülemben.

Az egyébként, hogy ki kellene törnünk az értelmiségi gettóból, és kapcsolatot keresni-találni a „melósokkal”, a megbeszélés visszatérő motívuma volt. Mint ahogy az is, hogy ez nem fog menni. Magyarország nem Lengyelország, itt nincs munkásmozgalom, nekünk pedig nincsenek kapcsolataink a társadalom egyéb rétegeivel: még az értelmiségen belül is meglehetősen szűk körre szorítkoznak.

Azt lehet mondani, hogy az egybegyűltek ugyan szinte kivétel nélkül kíváncsiaknak tartották volna, ha indul egy szamizdat lap vagy újság, de a többség nem hitt benne, hogy ezt meg is tudnánk csinálni. Nincs miről beszámolni, mert egyrészt nincsenek valódi hírek, másrészt „hivatalosan” is úgyszólván mindent meg lehet írni; harmadrészt nem tudjuk, technikailag hogyan kell előállítani egy efféle lapot, meg különben is: honnan szerezzünk nyomdát, festéket, papírt? Negyedrészt: seperc alatt lebuknánk, mert a BM igazán könnyen ellenőrizheti a pár tucat fecsegő ellenzékit.

A technikai és konspirációs nehézségek áthidalására született meg a tanácskozás legemlékezetesebb felszólalása: Konrád György azt javasolta az egybegyűlteknek, hogy miként Khomeini, mi is hangkazettán rögzítsük mondandóinkat, és így terjesszük, kvázi hangújságként. Az ötlet, ami akkor sokakat – így engem is – meghökkentett, csak első hallásra tűnt abszurdnak; később az underground zenei kazetták csereforgalma, Dalos György kazettán rögzített ellenzéki kabaréi vagy éppenséggel az M. O. (Magyar Október) Kiadó, vagyis Krassó György A forradalom hangja című összeállításának sikere mutatja, hogy volt létjogosultsága, még ha nem is válhatta volna ki egy szamizdat lap indítását.

Elég csüggedten hallgattam a felszólalásokat, mert úgy éreztem: nem az fog összegződni, hogy elvileg mindenki jó ötletnek tartaná, ha indulna egy szamizdat lap, hanem azok az egyébként valóban megfontolandó fenntartások, szervezési és egyéb nehézségek állnak össze a reménytelenség érzetével, amelyeket főttebb összefoglaltam. Elégé el voltam hát keseredve, amikor a cihelődés során valahogy odakeveredtem a teremnyi padlásszoba végén, egy gerendán üldögélő Petrihez és a fölötte tornyosuló Nagy Bálinthoz. Petri – egyik kezében az elmaradhatatlan pálinkáspohárral, másikban a szintúgy elmaradhatatlan cigivel – fölállt, elélem lépett, s imígyen szóla: „Ami itt elhangzott, az mind lila faszság! Csináljuk meg! Mi a Bálinttal benne vagyunk.” Bálint egyetértően morgott valamit a szivarfüstje mögül. Aztán mi is lecsoszogtunk a többiekkel az utcára, de hárman még egy darabig ott álltunk a sarkon, és beszélgettünk. (Emlékszem: esett a hó; ez túl azon, hogy szép volt, azért is érdekes, mert máig nem tudjuk az összejövetel pontos dátumát – én épp a hóesés miatt, amire Bálint is emlékszik, úgy gondolom, hogy valamikor 1980. december vége felé lehetett.)

A Villányi út és a Szüret utca sarkán álldogáltunk tehát, a friss hóesésben, gondolom, a maradék cseresznyét meg-meghúzva a hideg ellen (meg amúgy is), és beszélgettünk. Én valami olyasmit mondtam Petrinek és Bálintnak, hogy természetesen én is benne vagyok a dologban, de csak akkor, ha sikerül az ügynek megnyernünk Kis Jancsit is. Pár nap múlva beszéltem is Jánossal, aki kért néhány nap haladékot, s végül igent mondott. Haraszi évek óta mondogatta, hogy újságot kell csinálni, tehát az ő részvétele evidens volt. Megkérdeztünk még néhány embert azok közül, akik a megbeszélésen inkább a lapindítás mellett voltak, vagy akik nem voltak ugyan jelen a megbeszélésen, de elképzelhető volt, hogy szívesen részt vennének egy szamizdat lap szerkesztésében.<sup>7</sup> Közülük Iványi Gábor és Kőszeg Feri mondott igent. Így állt össze végül a hétfős induló csapat, s hamarosan (talán a 3. szám után) Solt Ottilia, majd később Havas Gábor és Eörsi János is csatlakozott hozzánk.

Ferivel aztán a lapszerkesztés során megismerkedtünk, s amennyire ez felnőtt korban és ekkora – tizenöt évnyi – korkülönbség mellett egyáltalán lehetséges, jó barátságba kerültünk. A baráti viszony fennmaradt 1990 után is, mi több: elvbarátsággá mélyült, vagy inkább ezzel a színnel is kiegészült. Alapvető politikai kérdésekben – például a független szakszervezetek fontosságában, a III/III-as ügyekben és (többször) az SZDSZ ilyen-olyan válságai megítélésében – elég nagy a nézetazonosság közöttünk, bár nem mindenben értünk s értünk egyet. De hát épp ő szokta mondogatni: nem kell mindig mindenben egyetérteni! Lám, ebben is egyetértünk.

Ráadásul volt az életünknek egy párhuzamosan futó szakasza is: az 1985/86-os tanévben mindketten a New York-i The New School for Social Research vendégkutatói voltunk. Nekem életem legboldogabb, legfelhőtlenebb nyolc hónapja volt ez az idő, amit 1985 szeptembere és 1986 májusa között kint töltöttem.

Maga az egyetem nem sok időmet kötött le, mert én nem akartam „akadémiai” karriert befutni. Meghallgattam néhány előadást, és jókat beszélgettem Arató Andrással, akinek a tanszékén voltunk, s a szemináriumán emlékeim szerint tartottunk Ferivel egy-két előadást a magyarországi politikai helyzetről. Az ösztöndíjam egyébként arra szolgált, hogy segítsék az angol nyelvű Bibó-válogatás szerkesztésében, ami meg is történt: a kötet végül Democracy, Revolution, Self-Determination címmel 1991-ben jelent meg az Atlantic Research and Publications kiadásában, Nagy Károly szerkesztésében, Jeszenszky Géza előszavával és az én utószavammal. A kötet előkészítése során megismerkedtem Nagy Károllyal és a kiadóval, Király Bélával, s rajtuk – illetve a Magyar Baráti Közösség nevű szervezetükön – keresztül számos előadást tartottam Amerika-szerte (részben Ferivel, illetve az akkor szintén – a Columbia Egyetemen – vendégkutatóskodó Könczöl Csabával közösen) a magyarországi helyzetről. Így ismerkedtem meg például a chicagói Mózsi Ferivel, a washingtoni Gereben Pistával, a bostoni Koncz Lajossal és még sorolhatnám, ki mindenkivel. Érdemes lenne egyszer kifaggatni Ferit, hogy számára mit hoztak ezek a kinti ismeretségek (vagy ha még nem késő, ő is megírhatná a visszaemlékezéseiben).

Két New York-i ismerősünkről külön is szólnék, mert a közös történetünkben nekik fontos szerepük volt. Az egyikük Hámos László, aki Hungarian Human Rights Foundation néven egy lobbista szervezetet hozott létre, mely elsősorban a határainkon túli magyar kisebbségek ügyében folytatott politikai befolyásolási tevékenységet, de emellett, ha kellett – és akkoriban

sajnos sokszor kellett – szót emelt a magyarországi ellenzéket ért jogsértések miatt is.

A másikuk a Szabad Európa Rádió New York-i irodájának egyik munkatársa volt, és azt hiszem, mindkettőnk legjobb kinti haverja: Lovas István. Igen, az a bizonyos Lovas István. Akkoriban nagyon kedves fiú volt, tényleg igazi jó haver (akik ma szeretik, azoknak nyilván ma is az). New York szívében, a Village-ben, a Christopher és a Gay Street sarkán lakott egy garzonlakásban (ami történetesen Bíró Yvetté volt). Engem lenyűgözött azzal, hogy mennyire otthonosan mozog az amerikai életben, és imponált a politikai-emberjogi ügyekben való tájékozottsága is: az, hogy tényleg az egész világra rálátott. Sokszor lógtam nála (a New School hámosaroknyira volt a lakásától, három percre tőle pedig New York egyik legkifinomultabb gourmet közértje, a Balducci's: István vette a kaját, én hoztam a bort), és ilyenkor jókat beszélgettünk. Az már akkor is föltűnt nekem, hogy a kommunista rezsimet elvakultan gyűlöli, azt viszont meggyőzőnek találtam, amit arról mondott, hogy a nyugati világ kettős mércével mér a fasizmus és a kommunizmus áldozatainak számontartásában. Az elvakult gyűlölettel akkor sem értettem egyet, a kettős mérce elutasításában viszont, ha főlemlegetését nem bunkónak használják, ma is egyetértek.

S máig jó érzéssel emlékszem vissza rá, mennyi türelemmel viselte el, hogy a velem készült interjút én vágtam meg a saját kezemmel a SZER New York-i irodájában, mi több: még segített is a stúdiómagnó kezelésében. Ma már ezt elképesztő dolognak tartom (mármint azt, hogy az interjúalany vágja meg a vele készült interjút). Viszont alighanem innen eredeztethető, hogy 1990–91-ben a SZER egyik külsős munkatársa lettem: egyszerűen beleszerettem a rádiózásba.

Visszatérve a Ferivel való közös ügyünkre: Hámostól, Lovastól, Gereben Pistától és mindenki mástól, aki egy kicsit is tisztában volt azzal, hogy hogyan működik az amerikai politikai bürokrácia – pláne Kéri Tamástól, Lovas főnökétől, aki talán a legtöbbet tudott erről! –, azt hallottuk, hogy a SZER, a kongresszus vagy bármely állami szerv egyebek mellett azért sem foglalkozik a magyar ellenzék ügyeivel, mert akik lobbiznának ez ügyben, nem tudnak az érintettektől független hír- és információforrásra hivatkozni. A kinti magyarok sem igen jutottak hozzá a szamizdatokhoz. Ebből fakadt az ötlet, hogy a New Schoolon – egy vendégkutató lengyel lánnyal kooperálva – hozzunk létre egy szamizdat-archívumot. Soros György Open Society Alapítványától szereztünk rá egy kis pénzt, amivel két hónappal meghosszabbítottuk a kinttartózkodásunkat, cserében némi munkáért: szakmányban fénymásoltuk az itthonról hozzánk eljuttatott szamizdatokat, és angol nyelvű annotált jegyzéket állítottunk össze hozzájuk. Nekem a dolog érdemi része mellett az is nagyon fontos volt ebben, hogy így egy kicsit később kellett hazajönnöm. Nem nagyon akaródzott ugyanis, lévén hogy fülig szerelmes voltam egy amerikai lányba.

Karen az amerikai írók PEN Clubjának igazgatója volt; elég sok New York-i író és más értelmiségit ismertem meg rajta keresztül, s arra kellett rájönnöm, hogy úgyszólván csak egyvalamit tartanak számon Magyarországról: azt, hogy 1956-ban szinte pusztá kézzel nekimentünk az oroszoknak. Ami pedig a jelent illeti: egy-egy ország problémái így külön nem nagyon érdekelték őket; inkább régiókban gondolkodtak. Azt hiszem, volt ebben valami olyasmi is, hogy a nemzetek közötti versengés vagy viszálykodás helyett inkább a nemzetek (vagy legalább azok értelmiségi csoportjai) közötti kooperációt szerették volna látni. A kisebbségek

elnyomásáról szóló beszámolókat is csak akkor hallották meg, ha az emberi jogok eltiprásaként volt megfogalmazva, nem pedig mégoly jogos nemzeti sérelemként.

Közeledett a forradalom 30. évfordulója. Világos volt, hogy valamit nekünk is tennünk kell Ferivel az évforduló kapcsán<sup>8</sup> – de közben meg nem vagyunk otthon. Mi lehetne az, amit innen, New Yorkból is meg tudnánk csinálni? Így kezdett lassacskán (a fentiek szellemében) körvonalazódni egy közös kelet-európai ellenzéki nyilatkozat ötlete, ami aztán – s ez jórészt Feri ügyességének és makacsságának köszönhető – meg is valósult.<sup>9</sup>

Volt még egy közös ügyünk; történetesen ez is az '56-os forradalom 30. évfordulójával kapcsolatos. A jeles napon Nagy Jenő és Véték Mária lakásán volt egy megemlékezés, ahol fölolvastam a Legyünk az emberi jogok őskeresztényei! című írásomat.<sup>10</sup> Mit mondjak: nem arattam vele nagy sikert. Emlékszem, Nagy András még azon melegében azt mondta: ezt nem itt és nem most kellett volna elmondani! Alighanem igaza volt: mondandóm bonyolultabb volt egy ünnepi megemlékezésnél – s épp azon az estén talán még kegyeletsértőnek is hangozhatott a „felejtsük el '56-ot!” kitétele, hiába tettem rögtön hozzá, hogy „mint politikai programot” kellene elfelejtenünk, s végképp hiába ajánlgattam helyébe az emberi jogok szorgalmazását, mondván: ezzel ugyanoda jutunk – a szabadsághoz –, csak épp biztonságosabban.

A szöveget mindenesetre lehozta a Beszélő, három másik írás kíséretében; az egyik –részben velem vitázó – cikk szerzője Kőszeg Feri volt. A Ne csak építkezz... politizálj! Feri egyik legfontosabb: politikai programadó írása;<sup>11</sup> elsősorban nem a forradalom emléke mellett hitet tévő pátosza teszi fontossá, hanem inkább az a gondolat, hogy az '56-os munkástanácsok – mondjuk így – „tárgyalásos forradalmát” kellene és lehetne is folytatni. Nem telt bele három év, s a történelem Feri meglátását igazolta.

Már pusztán ezért megérte, hogy mégiscsak elmondtam, amit a forradalom 30. évfordulóján fontosnak tartottam elmondani.

Szilágyi Sándor

Jegyzetek

1 Éva egész lényéből áradt valami ősasszonyi-ősanyai melegség. Kevés ember mellett éreztem annyira biztonságban magam, mint az ő közelében. Emellett rendkívül okos is volt, a „Lukács-óvoda” egyik legszorgalmasabb, a filológiai aprómunkától sem visszariadó tagja.

2 Ahol talán már korábban is megfordultam; mikor is volt a „Kirúgottak első budapesti bálja”? Fránya egy dolog ez a visszaemlékezés...

3 1980-ban jelent meg gépelt szamizdatban a Bibó Emlékkönyv, melynek 26 évesen a legfiatalabb szerzője voltam. Írásom címe Történelmi emlékezet és szájhagyomány volt, s egyebek közt épp a forradalom emlékének ébrentartásáról szólt.

4 Feri előtt csak egyvalakit ismertem, akinek a karakterét épp ez a kettősség, a külső és a belső

ellentéte rajzolta meg, jöllehet más – nem hedonista – lelki alapokon: Bibó Istvánt, akinek a tanáros megjelenése és a szelíd hangvétele volt szöges ellentétben szavai súlyával és gondolatai radikalizmusával, olykor szenvedélyességével. Mások vagy olyasmit mondtak, ami illett a testi alkatukhoz, vagy ez utóbbi idomult idővel a szavaikhoz.

5 Ez utóbbi nem volt teljesen elképzelhetetlen. Szegeden, ahol 1972–75 között tanultam magyar irodalmat, olyanok voltak a tanáraim, mint Horváth Iván, Szörényi László, Szegedy-Maszák Mihály – a szakdolgozatomat az utóbbihoz írtam.

6 Lásd az erről szóló visszaemlékezését – A Beszélő 0. éve címmel – a Lehetőségek kényszere című kötetében.

7 Azt nem tudom, és ma már talán nem is érdekes, hogy a többiek kiket kerestek föl.

8 Nekünk nagyon fontos volt az '56-os forradalom emlékének ébrentartása, amint az a Beszélő közleményeiből is kitetszik: nem volt egyetlen számunk sem, amelyben ne foglalkoztunk volna vele. Lásd erről az általam összeállított [www.szamizdat1956.hu](http://www.szamizdat1956.hu) weboldalt.

9 Feri részletesen elmeséli a történetet a Prága, Varsó című írásában, mely hamarosan megjelenik a K. történetei című kötetében.

10 A szöveget lásd a Beszélő összkiadásában, illetve ennek CD-kiadásában, továbbá az Ostinato című kötetemben.

11 Olvasható a Beszélő említett kiadásai mellett a Lehetőségek kényszere című kötetében is.